

их совершенно новым содержанием, отвечавшим интересам народа». «Минималисты» подчёркивали, что крестьянский идеал строится из «феодалного материала» (преобладание «наивного монархизма» и пр.) и не может выйти за рамки феодального строя. Поэтому, если «максималистская» позиция признавала борьбу восставших направленной против «самых основ феодального строя и крепостнического государства» [8, 240], то «минималисты» считали, что «борьба крестьян велась в рамках феодализма за более благоприятные условия для воспроизводства крестьянского хозяйства» [14, 106].

В данной работе были сконструированы две последовательные концепции проблемы общественного сознания участников восстания под руководством Е. Пугачёва. Первая из них, сравнивая «пугачёвщину» с более ранними крестьянскими восстаниями, признавала наличие у восставших не только собственной идеологии, но и программы. Другая, исходящая из сравнения требований восставших с революционными требованиями следующего века, ставила на первый план «идеологическую отсталость» «пугачёвщины». Две реконструированные концепции показывают, что выводы о содержании и характере требований участников Пугачёвского движения делались историками не столько из источникового материала, сколько из тех задач, которые они ставили перед собой.

1. Андрущенко А.И. Крестьянская война 1773-1775 гг. на Яике, в Приуралье, на Урале и в Сибири. – М., 1969.
2. Буганов В.И. Об идеологии участников крестьянских войн в России // Вопросы истории. – 1974. – № 1.
3. Гутнова Е.В. Некоторые проблемы идеологии крестьянства эпохи средневековья // Вопросы истории. – 1966. – № 4.
4. Белявский М.Т. Некоторые итоги изучения идеологии участников Крестьянской войны 1773-1775 гг. в России // Вестник Московского университета. – 1978. – № 3.
5. Рахматуллин М.А. Проблема общественного сознания крестьянства в трудах В.И. Ленина // Актуальные проблемы истории России эпохи феодализма. – М., 1970.
6. Белявский М.Т. Крестьянский вопрос в России накануне восстания Е.И. Пугачёва. – М., 1965.
7. Филиппов Р.В. О некоторых проблемах идеологии Крестьянской войны 1773-1775 гг. // Участие народов в крестьянской войне 1773-1775 гг. – Уфа, 1974.
8. Индова Е.И., Преображенский А.А., Тихонов Ю.А. Лозунги и требования участников крестьянских войн в России XVII-XVIII вв. // Крестьянские войны в России XVII-XVIII веков: проблемы, поиски, решения. М., – 1974.
9. Милов Л.В. Классовая борьба крепостного крестьянства России в XVII-XVIII вв. (Некоторые проблемы теории) // Милов Л.В. По следам ушедших эпох: статьи и заметки. – М., 2006.
10. Пронштейн А.П. Об идеологии восставших во время крестьянских войн в России XVII-XVIII вв. // Актуальные проблемы науки. – Ростов-на-Дону, 1967.
11. Овчинников Р.В. Манифесты и указы Е.И. Пугачёва. – М., 1980.
12. Литвак Б.Г. Об изучении документов предводителей крестьянских восстаний // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1971. – Вильнюс, 1974.
13. Мавродин В.В. Основные проблемы Крестьянской войны в России в 1773-1775 гг. // Вопросы истории. – 1964. – № 8.
14. Павленко Н.И. По поводу книги М.Т. Белявского «Крестьянский вопрос в России накануне восстания Е.И. Пугачёва» // История СССР. – 1968. – № 3.

Д. Ю. Марцинішин

ПОШУКИ ОПТИМАЛЬНОГО ЕНЕРГОАКУМУЛЮЮЧОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ В НАУКОВО-ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ С. ПОДОЛИНСЬКОГО

Особливістю наукової-філософської спадщини Сергія Андрійовича Подолинського є те, що його роботи містять принципово нові інтерпретації найважливіших аспектів суспільно-економічних та енергетичних процесів людства, які актуалізуються саме сьогодні. Ще задовго до формування основ сучасної теорії сталого розвитку С. Подолинський поставив питання про необхідність узгодження діяльності людини із законами природи. Так, вчений вказував, що центральною проблемою поступу людства є соціально-енергетичний чинник, а прогрес цивілізації є тісно пов'язаним із загальною кількістю енергії, що нагромаджується на земній поверхні і є в розпорядженні людства.

Еволюція поглядів С. Подолинського чітко прослідковується у працях В. Вернадського [1], М. Руденка [2], П. Кузнецова, Б. Большакова, О. Кузнецова [3]. Вплив енергетичної концепції українського вченого XIX ст. на формування сучасних науково-практичних конструкцій глобального сталого розвитку досліджують Є. Борщук, В. Загорський [4], Л. Грановська [5], В. Лебедева, Д. Ковальчук [6]. Проте, досі фахівці оминають погляди вченого щодо оптимального енергоаккумуляючого суспільно-політичного устрою, що позбавляє цілісності оригінальної концепції С. Подолинського.

У 1880 р. С. Подолинський публікує роботу «Праця людини і її відношення до розподілу енергії», яка вважається найбільшим досягненням вченого. Її варіанти протягом 1880 – 1883 рр. були надруковані у двох французьких, двох німецьких і одному італійському періодичних виданнях [7, 92]. Кожен варіант статті мав свої особливості. Наприклад, перша публікація цієї роботи Подолинського фіксується у російському журналі «Слово» [8, 200]. Вона складається з XII послідовних та пов'язаних між собою розділів. У французькому журналі «La revue Socialiste» ця стаття опублікована під назвою «Соціалізм і єдність фізичних сил» [9, 200] та представляла собою скорочений варіант російського видання. Проте тут роздуми Подолинського не закінчувалися висновками, а продовжувалися пошуками з природно-наукової точки зору такого способу виробництва, який би найбільш ефективно сприяв накопиченню енергії для задоволення всіх потреб людства.

За допомогою поєднання найновіших теорій (враховуючи хронологію життя мислителя) та результатів природничих досліджень, С. Подолинський першим у світовій науці сконструював масштабну систему енергетичної природно-економічної взаємодії, що відбувається у Всесвіті. Він описав розподіл енергії, дослідив циркуляцію енергетичних потоків в космічному просторі, в тому числі й на поверхні. Аналізуючи висунуту на перший план в термодинаміці проблему ентропії, вчений стверджував цілком протилежну другому закону тезу: «Кількість сонячної енергії, що перетворюється на земній поверхні на енергію більш перетворену, безсумнівно, поступово збільшується» [10, 227]. Основним способом досягнення пакування та приросту енергії, – стверджує дослідник, – є праця людини та свійських тварин. Він подає й конкретне визначення поняття: «Праця є таке споживання механічної і психічної роботи, нагромадженої в організмі, що має результатом

збільшення кількості перетворюваної енергії на земній поверхні» [10, 229].

Згідно новаторської концепції С. Подолинського, в людському суспільстві енергоакуюлююча діяльність праці набуває виняткового значення та має всесвітньо-історичні масштаби. Саме наслідком праці стало виникнення культури, техніки та цивілізації. Фактично він поширює енергодинамічний підхід взаємодії людини та природи на аналіз ефективності форм господарсько-економічного виробництва – ефективності з погляду оптимізації процесу акумуляції сонячної енергії людством. Учений розглядає всесвітню історію як послідовність ступенів оволодіння людством сонячною енергією та внутрішньою теплою Землі. Зокрема, його увага сконцентрована на рівнях, способах та формах користування енергією через призму виробничої діяльності людини, яка своєю працею здатна трансформувати, утримати сонячну енергію на земній поверхні та змусити її діяти довше, ніж це відбувалося б без втручання людської праці.

Примітивна культура праці, притаманна первісному суспільному ладу, згідно концепції С. Подолинського, не може бути зарахована до способів нагромадження енергії. Збиральництво, полювання та рибальство первісної людини, яке базувалося на задоволенні однієї потреби – харчування, по суті, було розтратою, утилізацією сил та дарів природи, що були акумульовані раніше рослинами та тваринами у формі простого особистого відтворення. Отож, на початковому етапі передісторії людська життєдіяльність зводилася лише до розсіювання в «астральний простір» енергії, яка не пов'язувалася на земній поверхні жодними формами віддачі, що були б відчутними для суспільного прогресу [11, 308].

Певний поступ, у порівнянні з первісним суспільством, становлять соціально-виробничі відносини рабовласницького ладу. Однак, якщо розглянути кількість енергії, що марно розсіювалася або розкрадалася, то виявляється, що прогрес цей доволі умовний. А вже постійні війни, які були характерною ознакою стародавнього світу, зумовлювали стабільний відхід від продуктивної праці найбільш активної частини населення, більше того, багато потенційних робітників помирали на полях бою. Рабовласницька система виключала із процесу акумуляції енергії сили непрацюючих – паразитичних верств суспільств, до яких учений відносив багаточисельні когорти наглядчів та власників невільників [11, 308].

Новий рівень розвитку людського суспільства – феодально-кріпосне суспільство, хоча й позначений деякими якісними зрушеннями, проте, зважаючи на ряд деструктивних чинників (панщина, умови праці простолюдина тощо), продуктивність праці в цей час не досягала й половини рівня сучасності автора. На його думку, капіталістична форма господарювання, завдяки поділу праці та введення машинного виробництва, здійснила якісний ривок у нагромадженні енергії. Проте, прогрес продуктивності сільськогосподарської та промислової праці завдячує не буржуазним економічним відносинам, а скоріше є результатом акумуляції праці минулих поколінь та кооперації форм трудової діяльності сучасних виробників. Якщо енергозберігаючі заслуги капіталізму як системи сумнівні, то його недоліки, в плані марного розсіювання енергії, не викликають заперечень та перекреслюють всі досягнення буржуазного суспільства. Доказом цієї тези С. Подолинський вважав системні скорочення робітників через постійні кризи, що прирікає їх на голодну смерть. Тобто, капіталізм є нічим іншим, як розкраданням енергії та стоїть в одному асоціативному ряді з війнами, рабством та епідемічними хворобами [10, 308].

Натомість він переконував, що найбільш вигідними для людства є ті господарсько-технологічні та виробничо-економічні форми, які мають результатом найбільшу акумуляцію енергії на землі. Таким критерієм найліпше

відповідає соціалізм, здатний задовольнити всі потреби людства: «Він дає найбільше шансів для тяглого поступу, що привів би поволі в цілім світі до гармонійного і мирного способу життя» [11, 309]. Серед переваг соціалістичного устрою Сергій Андрійович називає, по-перше, колективну працю, з погляду кількості збереження енергії; по-друге, асоціація робітників забезпечуватиме гігієну та безпеку праці; по-третє, здобутки колективної праці рівноправно розподілятимуться поміж робітниками; по-четверте, робітники позбавляться статусу придатку машин. Якщо технічне вдосконалення за капіталізмом зумовлює скорочення робочих місць, то за соціалізму лише зменшуватиметься навантаження на людину та скорочуватиметься її робочий день. Робітник у цьому випадку матиме більше вільного часу для відпочинку, освіти чи мистецтва. І останнє – соціалістичне суспільство буде позбавлене непродуктивних, хижацьких елементів [11, 309]. Все це в результаті стимулюватиме зростання виробництва та перехід на якісно новий рівень акумуляції енергії на земній поверхні.

Таким чином, в енергетичній концепції С. Подолинського класифікація та зміна суспільно-політичних систем пов'язана, насамперед, зі зміною та розвитком форм господарювання та технологій, які зумовлюють збереження сонячної енергії. Фізико-економічний та філософський підходи до енергетики природи переростають фактично в природно-історичну концепцію суспільної еволюції. За допомогою категорії «праця» учений простежує складний процес взаємодії суспільства і природи, який розглядає в конструктивному і оптимістичному контексті виживання і процвітання людства, здатного не тільки розсіювати, але й, головне, нагромаджувати сонячну енергію та збільшувати енергетичний бюджет на поверхні планети Земля.

1. Вернадський В.І. *Вибрані праці*. – К., 2005.
2. Руденко М.Д. *Енергія прогресу: Нариси з фізичної економії*. – К., 1998.
3. Кузнецов О.Л., Кузнецов П.Г., Большаков Б.Е. *Система природа – общество – человек: Устойчивое развитие*. – М., 2000.
4. Боришук Є.М., Загорський В. С. *Енергетична парадигма С. Подолинського в контексті концепції стійкого розвитку // Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України*. – К., 2009.
5. Грановська Л. М. *Історія еволюції економічного аспекту взаємодії суспільства і природи від фізіократів до сталого розвитку // Фізична економія...*
6. Лебедєва В. К., Ковальчук Д. К. *Критерії сталого розвитку в контексті концепції С. Подолинського // Фізична економія...*
7. Корнійчук Л. Я. *Сергій Подолинський – засновник української школи фізичної економії // Фізична економія...*
8. Подолинський С. *Труд человека и его отношение к распределению энергии // Подолинський С. Вибрані твори*. – Монреаль, 1990.
9. Podolinski S. *Le socialisme et l' unite des forces physiques // Подолинський С. Вибрані твори...*
10. Подолинський С. *Праця людини і її відношення до розподілу енергії // Подолинський С.А. Вибрані твори*. – К., 2000.
11. Подолинський С. *Людська праця і єдність сили // Подолинський С.А. Вибрані твори*. – К., 2000.

В. В. Ігнатенко

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО: ВІД ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ДО ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ

Реалії сучасного суспільно-політичного життя України доводять особливу роль селянства не тільки в економічній сфері, а й у політиці, соціумі, культурі. Се-